

ПРИДОНЕСОТ НА ИВАН КОТЕВ ЗА ПРОУЧУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКИОТ ЕРОТСКИ ФОЛКЛОР

Ана Мариноска

Институт за македонска литература, Скопје

Датум на прием: 22.09.2021 г.

Апстракт: Трудот е посветен на јубилејот 50-годишнина од фолклористичката активност на Иван Котев како еден од ретките и значајните долгогодишни собирачи на богатствата од македонското народно творештво, неуморен во своите напори да ги собира и да ги избира скапоцените и ретките фолклорни бисери за да ги зачувува од заборавот и да им ги остави во наследство на идните генерации. Од огромниот опус на Котев, за оваа пригода, ја издвоивме неговата збирка на македонски народни умотворби со еротски мотиви насловена како *Играле моми по месечина*, со цел да го анализираме неговиот придонес за проучувањето на македонскиот еротски фолклор. Притоа, со оглед на тоа дека во оваа збирка приредена од Котев дел од творбите не потсетуваат на еротиката во македонските обреди и обредни песни, како коледарските и сурварските, на пример, но таа содржи и голем број други песни, приказни, па и куси жанри, наша цел беше таа да биде разгледана во паралела со претходните слични достигнувања на други фолклористи. Она што е исклучително значајно е што Котев вклучува и многу новосоздадени творби, кои тематски се разнообразни и опфаќаат актуелни поими и појави, како средбите во возови или службениците во државната администрација. Во тој контекст е неодминливо овој текст да се обиде да го процени ова издание подготвено од Котев во однос на целината на достигнувањата за расветлување на деликатното подрачје на еротиката во македонскиот фолклор и да го оцени неговиот влог во македонската фолклористика.

Клучни зборови: Иван Котев, собирач, македонско народно творештво, еротски фолклор, новосоздадени творби.

Струмичкиот учител Иван Котев (1939 г.) е еден од ретките доследни и долгогодишни собирачи на богатствата од македонското народно творештво, неуморен во своите напори да ги собира и да ги избира скапоцените и ретките фолклорни бисери за да ги зачувува од заборавот и да им ги остави во наследство на идните генерации. Својата благородна фолклористичка и публицистичка активност, Котев ја започнува во 1970 година како надворешен соработник на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“, како дел од нивната акција

за прибирање и за регистрирање на фолклорното богатство од Македонија. Сепак, за Котев, собирањето и проучувањето на македонскиот фолклор набргу стануваат многу повеќе од работна задача, секојдневно добиваат на интензитет, стануваат пасија и животна мисија. Како резултат, Иван Котев има собрано повеќе илјади народни песни, приказни, анегдоти, куси и други жанри, дел од кои се објавени во поединечни публикации, како *Черешница род родила, македонски народни песни* (1984), *Енци менци* (бројалки, залагалки и брзозборки) (2002), *Македонски народни приказни* (2007), *Мудросиџа на вековииџе, македонски народни пословици и поговорки од Сџирумиџа и Сџирумичко* (2012), *Оџеана Сџирумиџа, народни песни во кои се сџоменува Сџирумиџа и Сџирумичко* (2016) и др. Уште многу материјали од богатата архива на Котев сѐ уште чекаат да бидат публикувани и презентирани пред македонската јавност, па се надеваме дека ова чествување и потенцирање на дострелите на фолклористичката активност на Котев ќе бидат и поттик и поддршка за следните проекти.

За нас во оваа пригода е интересна една исклучително значајна збирка на македонски народни умотворби приредена од Иван Котев, а насловена како *Иџрале моми на месечина* (2018). Овој релативно неутрален наслов крие во себе провокативна и опсцена содржина, која станува поочигледна со поднасловот *Ероџиска џоеџиџа и џроза од Сџирумиџа и Сџирумичко*. Евидентно, станува збор за селекција на собрани народни умотворби од различни жанрови – песни, приказни, пословици, гатанки, афоризми, пословици и други творби, кои, поради нивната тема и лексика, несомнено можеме да ги вброиме во она што се нарекува македонски еротски фолклор.

Иако според тврдењето на авторот оваа книга се создавала речиси половина век, бидејќи во неа вклучува и една песна запишана кога авторот бил ученик во Учителската школа „Гоџе Делчев“ во Штип во 1956 година, сепак, најголемиот дел од овие творби најмногу се собрани во изминатите десетина-петнаесет години од страна на самиот Котев и од некои негови соработници, кои, во збирката, се уредно означени (Живка Смилкова, Симеон Фончев, Панче Туфекчиев, Александра Алексовска и др.). Тоа зборува во прилог на тезата дека овој еротски слој и денес е дел од живото фолклорно наследство, кое сѐ уште слободно циркулира меѓу народот. Наспроти децениските државни и црковни цензури, наспроти внатрешната самоцензура на пејачите/раскажувачите, запишувачите и издавачите на македонскиот фолклор, наспроти конзервативноста на средината во која се создавале

и се пренесувале и наспроти деликатноста на темата, која не е за „пред народ“, еротиката останала присутна во креациите на нашиот народ. Таа истрајност на еротскиот фолклор и неговото создавање дури и во нашава денешница зборува во прилог на ставот на професорот Кирил Пенушлиски: „Раскажувањето на мрсните приказни и едните и другите го сметаат за нешто сосема природно и обично не се обидуваат да ја ублажат нивната еротска страна, посебно не во употребата на еротските зборови. Напротив, кај одделни постари раскажувачи дури се чувствува стремежот приказната да ја раскажат колку што е можно помрсно, со детаљни описи, не одбирајќи ги воопшто изразите. Со тоа како да сакаат да ја истакнат својата лична верзираност во половите работи“ (Пенушлиски 1981: 262).

Во овој контекст, Котев покажува сенс за важноста на надминување на табуата и самиот потенцира дека еротскиот фолклор е материја, „која, за жал, сè уште не е доволно проучена и обзнанета. На тој фолклор се гледа(ло) со други очи, божем не сакаме да слушаме и да го читаме, но, всушност, тој изобилен фолклор е многу сакан и од младите и од старите, и од мажите, и од жените“ (Котев 2018: 9). Истовремено, тој сепак признава дека при запишувањето на овој вид на фолклорни материјали се јавуваат проблеми, како на пр., со именување на информаторите: „Голем број информатори поставуваат услов да не им се спомнува името. Дури и високообразованите личности го поставуваа(т) овој услов. Затоа поголем број песни или други материјали се без именување на информаторите. Со приказните, пак, немаше проблеми. Нив ги запишавме со сите податоци“ (Котев 2018: 12–13).

И самите сме на ставот дека овие творби не треба да се сметаат за непристојни и несоодветни за објавување, па следствено ниту да се третираат како табу-теми, туку треба да го добијат своето заслужено внимание од страна на: собирачите, истражувачите и издавачите на македонско народно творештво, но и од пошироката македонска јавност. Во таа насока, по Марко Цепенков, Кирил Пенушлиски, Боне Величковски и уште малкумина други, Иван Котев, со ова издание, се впишува во листата на значајни прилози за расветлувањето на забрането подрачје на еротиката во македонскиот фолклор и како такво го оценуваме како траен влог во македонската фолклористика.

Притоа, како што истакнува американскиот фолклорист Гершон Легман, познат и признат по своите истражувања на еротскиот фолклор, тој произлегува од секојдневниот живот на луѓето (Legman 1962: 201). Како важен дел од човековото постоење, тој се поврзува со

неговиот социјален живот, идентитети и (само)перцепции, односи и практики. Оттука, и мотивската основа на овие еротски творби вклучува различни теми и мотиви, се:

почнувајќи од реалните теми од сексуалниот живот на луѓето, како на пример верноста и неверноста, сексуалната неспособност или неискуство, бракот и односите меѓу брачните партнери, преку воајеризмот, мастурбацијата, инцестот, нудизмот и хомосексуалноста, сè до фантастичните мотиви на разни метаморфози и чудотворни предмети и дејства и космогониските претстави на создавање на светот со еротски чин. Во однос на пореалистичните мотиви и нивната тематска обработка најважна преокупација е начинот на кој се решаваат, правдаат или осудуваат еротските проблеми на луѓето

(Мартиноска 2020: 209–210).

Како што сме истакнувале и порано, текстовите на еротските народни умотворби ни ја опишуваат сликата на еротскиот свет онака како што се восприема од македонскиот народ, ни говорат за менталитетот и степенот на сексуалното осознавање, за патријархалниот морал и неговото непочитување, за сите видови односи меѓу мажите и жените во семејствата и во пошироката заедница, за просторните и за временски опкружувања во кои се сместува скриеното или јавното еротско доживување, ни ги откриваат асоцијациите, психолошките расположби и уште многу други аспекти на еротизмот.

Тоа се потврдува и во оваа збирка приредена од Иван Котев, во која дел од творбите нè потсетуваат на еротиката во македонските обреди и обредни песни, како коледарските и сурварските, на пример, што сведочи за трајноста на оние постари, примитивни магиски начини за размислување и за употребата на експлицитни, вулгарни зборови во нив. Во нив е доминантна нивната обредна функција, но дури и разгледувани независно од неа, тоа се еклатантни примери на творби со вулгарен речник, па за илустрација и овде пренесуваме еден од примерите од збирката:

БЛАГОСЛОВ

А за добро!
Што смислеме,
да стиснеме!

Женски колена
на машки рамена!
Аклин-баклин
чужда жена
да удриме
на клин!
Дошла Ѓурѓа Попова
со путката готова.
Аклин-баклин
да ја удриме
на клин!

(Котев 2018: 18).

Покрај овие обредни примери, збирката содржи и голем број други песни, кои, Котев ги нарекува семејни и љубовни, но и други, кои не ги класира по жанр, туку едноставно ги става во категорија „од песна до песна“. Во нив се вбројува и насловната песна „Играле моми на месечина“, но и песни, кои се наречени гатанки, а кои, според должината, сфаќаме дека станува збор за некаков меѓужанр. Покрај нив, во збирката има и многу примери на куси жанрови, гатанки, пословици и поговорки, како и минијатури – брзозборки, клетви и некои сосема куси стихови од по неколку зборови. Мал дел од нив се вбројуваат и во т.н. детски фолклор – брзозборки, бројалки, каламбури и други говорни игри, кои исто така не се лишени од допир на еротиката и на еротските мотиви. Поточно, тие ги користат формата и изразот на детските жанрови, но содржината е сепак наменета за возрасна публика, како да речеме во бројалката:

Еле-лига,
пеле-лига,
мене ретко
ми се дига.
Ќе ми стане
на сабајле,
ама колку
за мочане!

(Котев 2018: 57).

Впрочем, според Легман, токму детскиот фолклор е единствена фолклорна форма, покрај сексуалниот фолклор, која е

неконтаминирана и автентично трансмитирана во западниот свет (Legman 1962: 208).

Некои од овие творби очигледно имаат подлабоки корени и биле пренесувани од генерација на генерација за да дојдат до нашево совремие, а тука мислиме, пред сè, на творби со митолошки суштества, со јунаци како Марко Крале или оние општопознатите, како: „Јанко петле јаваше“, кои во ваква слична форма или во некоја нивна варијанта веќе сме ги среќавале и во некои други претходнообјавувани збирки. Секако тука е и „класичниот“ репертоар на ликови, од сиромашните момчиња и убавите моми, преку воденичарката, сосетките и бабите, до поповите и попадиките. Но, она што е од клучно значење е што Котев вклучува и многу новосоздадени творби, кои тематски се разнообразни и опфаќаат актуелни поими и појави, како што се: средбите во возови, судските спорови или службениците во државната администрација како во барањето за ебачка пензија на „Другарот Женољуб Многусакалов од с. Куратица, долгогодишен работник и неуморен активист на брзоебачкото друштво на работно место БВБ пиздомеханичар“ (Котев 2018: 82).

Некои од овие творби ја потенцираат и хумористичната, дури и гротескната страна на еротските творби, кои неретко се создаваат токму со цел да се направи некоја шега, да се предизвика смеа кај публиката, да се подгрее атмосфера на некој собир, да се надитри соговорникот и сл. Смеата и хуморот често имаат централно место во народните еротски умотворби:

Смешното во еротските приказни настанува во преплетувањето на комиката на говорот, комиката на ситуацијата и комиката на карактерот во прикажувањето на обидите за остварување или оневозможување на еротските желби. Во различните комбинации на мотиви, двосмислени изрази и ситуации, соодносот на комичните елементи врзани за ситуации, карактери и говор, во најголема мера, зависи од сижето

(Ajdačić 2000: 476).

Ваквите теми се особено присутни во прозните форми, во приказните и во анегдотите, кои сочинуваат голем дел од книгата *Играле моми на месечина*. Нивната изворност и оригиналност нè испровоцираа и нас да вклучиме дел од овие творби во антологијата: *(И)стории од долајош: избор од македонски еројски фолклор* (2020).

Последниот сегмент од оваа збирка се бројните пословици и поговорки, сортирани по азбучен редослед. Тие обично се отворени и се непосредни еротски изрази, кои не се стеснуваат од употреба на опсцена лексика. Како што е и вообичаено за овој жанр, нудат општоважечки мудри пораки што се базираат на знаењето и на искуството на генерациите, во случајов на сексуалните искуства и односи, а коишто се прифатени во традицијата на нашиот народ. Тоа се често оние што и самите ги користиме секојдневно кога сакаме да ја засилиме нашата поента во разговорот, како: „Ат’рликата мома сè трудна бива“ (Котев 2018: 121), „Кур до крај и душа у рај – нема“ (Котев 2018: 128) или: „Не си вади куро дек го вадеш лебо“ (Котев 2018: 133).

На крајот на збирката, Котев приложува и Речник на непознати и помалку познати зборови и изрази, што е речиси неопходно кога се фолклорни материјали во прашање, и заради постоењето на архаизми и стари зборови, но и заради различните дијалекти на кои се создадени и запишани умотворбите. Во однос на потеклото на сите овие умотворби, иако Котев во поднасловот се ограничува на Струмица и на Струмичко и најголемиот дел се токму од селата: Робово, Старо Коњарево, Дабилџа, Дражево и др., сепак, во збирката вклучува и некои творби од други краишта – од: Кочанско, Злетово, Виница, па дури и такви слушнати и добиени од нашинци на привремена работа во странство.

Сето погоре наброено недвосмислено зборува за широчината на жанрите, видовите и темите на народните умотворби, кои ги вклучува Иван Котев во оваа книга, што е всушност и една од нејзините највредни карактеристики. На тој начин оваа фолклористичка збирка ни дава увид во разнообразието и во богатството на македонскиот еротски фолклор од Струмица и од Струмичко, но истовремено значењето на овој потфат во голема мера ги надраснува локалните граници и може да ни послужи и како приказ на севкупноста на еротското народно творештво.

Ретки и скапоцени се книгите, кои на едно место собираат толкав број изворни еротски народни умотворби. Во таа смисла, овој фолклористички предизвик на Иван Котев претставува траен придонес за македонската народна култура, а оваа книга има неопминливо значење за сите, кои, во иднина, ќе се занимаваат со македонскиот еротски фолклор, со различните функции на еротиката од: обредна, социјална, едукативна, па до: хумористична, гротескна или едноставно – забавна функција, како и со поединечните жанрови, кои, во книгава,

се претставени со својот еротски слој. Затоа, овој пригоден текст го завршуваме со надеж дека Иван Котев нема да застане тука, дека и натаму ќе собира и ќе објавува еротски народни умотворби од својата архива или од некое следно теренско истражување и дека тие ќе бидат пренесувани „од уста на уста – до нашите уши...” (Котев, 2018: 67) и до некои наредни генерации.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Величковски, Б. 1989. *Секој ѝејток урда јадам*. Охрид: Македонски еротски народни песни.

Котев, И. 2018. *Играле моми ѝо месечина*. Струмица.

Мартиноска, А. 2020. *(И)сѝории од голајоѝ: избор од македонска народна ероѝика*. Скопје: МИ-АН.

Мартиноска, А. 2007. „Македонски еротски фолклор“. *Голиоѝ на ѓосѝи* – Антологија на македонскиот еротски фолклор. Скопје: МИ-АН. 5–35.

Пенушлиски, К. 1981. *Македонски ероѝски ѝриказни*. Скопје: Мисла.

Латинични изданија

Ajdačić, D. 2000. „O smešnom i moralizmu u erotskim pričama”. *Erotsko u folkloru Slovena*. Zbornik radova. Prir. D. Ajdačić. Beograd: Stubovi kulture, 474–506.

Сајтографија

Legman, G. 1962. „Misconceptions in Erotic Folklore”. *The Journal of American Folklore*, vol. 75. No. 297. Symposium on Obscenity in Folklore (Jul. - Sep., 1962), 200-208. Published by: American Folklore Society. <https://www.jstor.org/stable/537722?seq=1> [Пристапено на 12.07.2020 г.]

Ана Мартиноска, *Придонесот на Иван Котев...*

THE CONTRIBUTION OF IVAN KOTEV IN RESEARCH OF MACEDONIAN EROTIC FOLKLORE

Ana Martinoska
Institute of Macedonian Literature in Skopje

Summary

The paper is dedicated to the 50th anniversary of the folklore activity of Ivan Kotev as one of the few long-time collectors of the treasures of Macedonia, tireless in his efforts to collect and select precious and rare folklore materials to preserve them from oblivion and to leave them as a legacy to future generations. Kotev has a huge opus, but for this occasion we singled out his collection of Macedonian folklore entitled *Girls played on the moon*, in order to analyze his contribution to the study of Macedonian erotic folklore.

In this collection prepared by Kotev some of the works remind us of the eroticism in the Macedonian rituals and ritual songs, but it also contains a number of other songs, stories and even short genre – proverbs, riddles and others. Our aim in this paper is to look at them in parallel with the previous similar achievements of other folklorists in relation to the genre, topic or motif. It is extremely significant that Kotev includes many recently created works that are thematically diverse and cover current concepts and phenomena, such as train meetings, court trials or state administration officials. In that context, it is inevitable that this text tries to evaluate this edition prepared by Kotev in relation to the whole delicate area of erotica in the Macedonian folklore. Also, our ultimate goal is to assess his contribution to the Macedonian erotic folklore as one of lasting significant.